

تأثیر انقلاب اسلامی ایران در ایجاد و فعالیت جنبش اسلامی نیجریه

علی مؤید احمدی^۱

امیررضا محمودی^۲

چکیده

تحولات سیاسی و مذهبی در نیجریه، به‌ویژه با ظهور جنبش اسلامی به رهبری شیخ ابراهیم یعقوب الزکزاکی، نشان از پویایی خاصی در مناسبات شیعیان این کشور دارد. این پژوهش با رویکردی تاریخی-تحلیلی، به واکاوی سیر شکل‌گیری، گسترش و چالش‌های پیش‌روی جنبش اسلامی نیجریه می‌پردازد و نقش برجسته شیخ الزکزاکی را به عنوان بنیان‌گذار این جریان در دهه ۱۹۸۰ مورد بررسی قرار می‌دهد. با توجه به تأثیرات انکارناپذیر انقلاب اسلامی ایران در تقویت هویت شیعی در نیجریه، مقاله حاضر به بررسی ارتباط میان گسترش تشیع و قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران از طریق حمایت‌های فرهنگی، آموزشی و ایدئولوژیک پرداخته و بسترهای داخلی و منطقه‌ای این تحول را تحلیل می‌کند. همچنین تضادها و تقابل‌های این جنبش با دیگر جریان‌های اسلامی در نیجریه، از جمله سلفیان و صوفیان، در قالب یک مواجهه گفتگومانی و روشی برجسته شده است. در نهایت، مقاله بر آن است تا با تبیین زمینه‌های اجتماعی و فکری شیعیان نیجریه، نقش ایران را در بازتعریف هویت دینی بخشی از مسلمانان این کشور روشن سازد.

کلیدواژه‌ها: نیجریه، تشیع، شیخ ابراهیم الزکزاکی، قدرت نرم ایران، جنبش اسلامی.

۱- گروه حقوق. واحد لاهیجان. دانشگاه آزاد اسلامی. لاهیجان. ایران: moayedahmadi@gmail.com

۲- گروه حقوق. واحد لاهیجان. دانشگاه آزاد اسلامی. لاهیجان. ایران: amirreza.mahmodi@gmail.com

مقدمه

پس از جنگ داخلی نیجریه (۱۹۶۷-۱۹۷۰)، رژیم های نظامی بر اداره این کشور مسلط شدند. با این حال، در سال ۱۹۹۹ نیجریه به طولانی ترین و بی وقفه ترین حکومت دموکراتیک انتقال یافت و امیدوار بود که حکومت ظلم در این کشور ممکن است پایان یابد. متأسفانه، مشکلات اقتصادی، ناامنی ویرانگر، حمل و نقل بد، فقدان آب تمیز، امکانات بهداشتی ضعیف، سوءاستفاده از قدرت، آموزش با کیفیت پایین و نابرابری پایدار، همچنان به عنوان مانعی برای ایجاد فضای مساعد برای همه نیجریه ها باقی مانده است.

در اواسط دهه ۱۹۷۰ مشکلات اقتصادی و سیاسی ناشی از از حکومت نظامیان، برخی از اعضای انجمن را به این ایده سوق داد که تنها راه حل مشکلات نیجریه باز گشت به اسلام است. (Mustapha, ۲۰۱۴, ۷۱) ناامنی به ویژه، اثرات مخربی بر توسعه نیجریه داشته است و از همه جهات به عنوان یک تهدید وجودی پیش روی کشور قرار دارد. جهادی های بوکوحرام فعالیت های اقتصادی را در شمال شرقی نیجریه مختل و میلیون ها نفر را آواره کرده اند. برآوردهای کنونی جمعیت نیجریه را حدود ۲۰۰ میلیون نفر نشان می دهد که بیشترین جمعیت در آفریقا است حدود نیمی از مردم نیجریه مسلمان هستند که بر بخش شمالی این کشور تسلط دارند. نیمی دیگر، جمعیت مسیحی را تشکیل می دهند که بخش کوچکی از آن متعلق به ادیان سنتی است و این کشور را به یک خط گسل مذهبی مهم تبدیل می کند (Kane, ۲۰۰۳, ۲۳). با توجه به اینکه هویت مذهبی در نیجریه اغلب به مشکلات منطقه ای، قومی، سیاسی و اجتماعی - اقتصادی تبدیل می شود، می توان در نظر گرفت که محرک هایی وجود دارند که به طور معمول تمایل به خشونت را آشکار می کنند. علاوه بر این، اعمال مذهبی آزاد است، زیرا کلیساها و مساجد مستقل از کنترل دولت عمل می کنند. در این راستا، نیجریه به دلیل کثرت گرای مذهبی و اهمیتی که به دین نسبت داده می شود، یکی از حوزه های دینی مورد بحث در آفریقا بوده است.

عوامل اقتصادی و سیاسی از دلایل ظهور گروه های بنیادگرا در نیجریه می باشند، در حالی که نقش نیروهای خارجی در کنار این عوامل داخلی بسیار زیاد است. از نقطه نظر مذهبی، عربستان سعودی و ایران از طریق برنامه های اجتماعی و کمک های مالی، گسترش ایدئولوژی های خود را در نیجریه تضمین کرده اند. به عنوان مثال، شیخ ابراهیم یعقوب الزکراکی، رهبر جنبش اسلامی نیجریه،^۱ در دوران جوانی خود، یکی از رهبران دانشجویی در دانشگاه احمدوبلو بود. (Tande, ۲۰۱۳, ۱۲) اعتقاد عمومی بر این است که الزکراکی مغز متفکر اصلی تظاهرات سراسری در حمایت از گنجاندن شریعت اسلامی در قانون اساسی نیجریه در سال ۱۹۷۸ بوده است. او در همین سفرها با امام خمینی آشنا شد و در سال ۱۳۵۸ در سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی به ایران

^۱. IMN

آمد(بهرودی ۱۳۹۵، ص ۱۶۷-۱۶۸) قبل از استقلال، بیشتر مسلمانان به فرقه های صوفی وابسته بودند و شیعه گرایی و وهابیت تقریباً بدون نفوذ بودند. (توپراک، ۲۰۱۹) گرچه گروه های سنتی صوفی مدت ها بر نیجریه تسلط داشتند، پس از دهه ۱۹۷۰ گروهی به نام جنبش ایزالا که عقاید سلفی را پذیرفته بود با نام رسمی جامعه حذف نوآوری و احیای سنت جبویس، ظهور کرد. یک جنبش اسلامی باید متعلق به همه مردم باشد نه یک صنف خاص. (Tsiga & Adamu, ۱۹۹۷, ۷۹) جنبش اسلامی نیجریه که اندیشه های شیعی را به کار می گیرد، شروع به تأثیرگذاری مذهبی و تأثیرگذاری بر نقش عمومی و سیاسی مسلمانان در نیجریه کرده است. این امر فضایی را برای درگیری های فرقه ای در میان مسلمانان نیجریه ایجاد کرد و دری را برای شعارهای مذهبی که با احساسات و بحث ها آمیخته شده بود، باز کرد. ظهور شیعه در نیجریه به دست شیخ زکزاکی، جهت گیری سیاست داخلی این کشور را تغییر داد. (توپراک، ۲۰۱۹، ۱۴) شیخ ابراهیم یعقوب الزکزاکی اصالتاً مسلمان سنی بود، اما از انقلاب اسلامی ۱۹۷۹ ایران الهام گرفت و با انتقاد از ساختار سکولار دولت نیجریه، خواستار ایجاد حکومت جمهوری اسلامی شد. (محمد و عبداللهی، ۲۰۱۹، ۳۰)

این دگرگونی که در دهه ۱۹۸۰ تحت رهبری او آغاز شد، گفتمان های اسلامی در نیجریه را در ارتباط با دکتورین و سیاست، تحت تأثیر قرار داد. با این حال، ایدئولوژی ضد دولتی گروه شیعه، گهگاه باعث تنش شدید با دولت نیجریه شده است. علاوه بر این، بزرگترین ترس دولت نیجریه نگرانی از شیعیان برای ایجاد ساختار دولتی موازی در برخی از ایالت های شمالی بوده است، جایی که آن ها توده های فعال و بزرگتری دارند.

فرقه گرایی به معنای استفاده از هویت های فرقه ای به عنوان ابزار سیاسی، فضایی در دسترس و راهبردی سودآور برای بسیاری از مجریان دولتی و غیردولتی بوده است. (Thurston, ۲۰۲۰, ۲۲) فرقه گرایی / گروه بندی شیعیان نیجریه چه کسانی هستند؟ آیا آنها از شهروندان نیجریه ای تشکیل شده اند یا مهاجران؟ شیعیان نیجریه از چه زمانی تشیع را پذیرفته اند؟ فعالیت شیعیان نیجریه چیست؟ برای بررسی این پرسش ها، بررسی اینکه آیا تشیع پدیده ای جدید در فضای مذهبی و سیاسی نیجریه، شیعیان لبنانی مستقر در نیجریه و ارتباطات ایرانی شان است یا خیر، حائز اهمیت است.

انقلاب ۱۹۷۹ ایران را می توان به عنوان یک فرضیه معتبر برای توضیح حضور فعال شیعیان در شمال نیجریه در نظر گرفت. زیرا انقلاب ۱۹۷۹ ایران به طور مسلم نقش حیاتی در گسترش تشیع در منطقه داشت. فروض زیادی را می توان در رابطه با بویایی علت و معلولی جنبش اسلامی نیجریه مطرح کرد که در مدت کوتاهی در نیجریه بسیار مورد توجه قرار گرفته است. اینها را می توان انقلاب ایران، عوامل ایدئولوژیک، بازیگران محلی و جهانی، رژیم های نظامی، تنش های سنی و شیعه، گسترش ایدئولوژی ها و مجریان رادیکال و افراطی در نیجریه پس از استقلال و سرکوب دولتی برشمرد. این عوامل را می توان به عنوان عوامل مسبب ظهور جنبش اسلامی نیجریه تا به امروز نیز در نظر گرفت (Adeakin & Grey, ۲۰۱۹۳۰)

از زمان انقلاب ۱۹۷۹ ایران، تلاش شیعیان نیجریه‌ای به رهبری شیخ ابراهیم یعقوب الزکزاکی برای تأثیرگذاری بر مسلمانان نیجریه به دلیل غلبه پیروی از اسلام سنی و صوفی و علاوه بر آن افکار سلفی در جامعه، مبارزه طولانی بوده است. با این حال، شیخ ابراهیم یعقوب الزکزاکی زیرساختی از حسینیة (مراکز مذهبی شیعیان)، مراکز فرهنگی، شبکه های خیریه و مؤسسات آموزشی تاسیس نمود که به گسترش تشیع در میان مسلمانان نیجریه کمک کرد. این سرمایه گذاری، مشابه سرمایه گذاری جنبش سلفی ایزالا در آموزش، بهداشت و سایر ابتکارات، بخشی از یک استراتژی عمدی با هدف افزایش وابستگی کودکان و جوانان به ایدئولوژی های خودشان است. همزمان مراسم عاشورا، جشن های مولودی، روز قدس، سمینارها و خطبه ها، مهمترین حضور عمومی شیعیان نیجریه بوده و است.

۱- ساختار قومی و مذهبی نیجریه

نیجریه در غرب آفریقا واقع شده و از سال ۱۹۶۰ یک کشور مستقل است. این کشور پرجمعیت ترین کشور آفریقا و هفتمین کشور بزرگ جهان از نظر وسعت قلمداد می شود. (Genova and Falola, ۲۰۰۹, ۱۲) این کشور در شمال با نیجر، از شمال شرقی با چاد، از شرق با کامرون، از جنوب با خلیج گینه و از غرب با جمهوری خلق بنین، همسایه است. (کوکسال، ۲۰۰۷) نیجریه یک جمهوری فدرال با سیستم ریاست جمهوری است و از سیستم های فدرال، ایالتی و محلی تشکیل شده است. این کشور به ۳۶ ایالت در شش منطقه ژئوپلیتیکی تقسیم شده است. هر ایالت توسط یک شورای اجرایی به ریاست یک فرماندار ایالت اداره می شود. این کشور بیشتر به ۷۷۴ منطقه دولتی محلی تقسیم شده است که توسط روسای دولت محلی رهبری می شود. (محمد، ۲۰۱۷: ۸) هفت شهر پرجمعیت آن بیش از یک میلیون نفر جمعیت دارند و تقریباً از هر دو فرد در غرب آفریقا یک نفر نیجریه ای است. نیجریه یکی از کشورهای مهم استراتژیک در جهان است. جامعه اقتصادی کشورهای غرب آفریقا، دفتر مرکزی آن در ابوجا، پایتخت نیجریه است. نیجریه علاوه بر داشتن سومین قدرت نظامی بزرگ در قاره آفریقا، نقش یک قدرت منطقه ای در غرب آفریقا را ایفا می کند. (Oecd, ۲۰۱۲) این کشور همچنین اولین و قدیمی ترین کشور تولیدکننده نفت در آفریقا پس از استقلال است و به عنوان ششمین صادرکننده بزرگ و هفتمین تولیدکننده بزرگ نفت خام جهان شناخته می شود. (Nyemah, ۲۰۱۱)

نیجریه کشوری است که از نظر فرهنگی و مذهبی آنقدر متنوع است که درک بسیاری از مسائل بدون اشاره به مذهب غیرممکن است. دلیل آن این است که ایالات نیجریه دارای گروه های قومی، زبانی و مذهبی بسیار پیچیده ای است. بیش از ۲۵۰ گروه قومی در نیجریه وجود دارد. جامعه نیجریه تحت سلطه دو دین اصلی جهان، اسلام و مسیحیت است. اگرچه ارقام دقیقی وجود ندارد، اما می توان گفت که تراکم جمعیت مسلمانان ۵۲ درصد و تراکم جمعیت مسیحیان ۴۶ درصد در سال ۲۰۱۰ بوده است. مناطق داخلی عمدتاً مسلمان هستند، در حالی که مناطق ساحلی عمدتاً مسیحی هستند. اکثریت جمعیت شمال نیجریه

مسلمان هستند و مردم آنجا عمدتاً از گروه قومی هوسا- فولانی هستند. در جنوب غربی نیجریه که دارای جمعیت مسلمان و مسیحی است، یوروباهای بزرگترین گروه قومی هستند. جنوب شرقی نیجریه، عمدتاً مسیحی است. در نیجریه مرکزی کمربند میانی، دارای جمعیت قابل توجهی مسلمان است، اما خانه بسیاری از گروه‌های قومی کوچکتر است، که اکثریت آنها مسیحی هستند. علاوه بر این، سومین گروه مذهبی در نیجریه شامل معتقدان به ادیان سنتی بومی می باشد، اما جمعیت این گروه روز به روز در حال کاهش است. مدیریت این تنوع و توسعه هویت ملی یک چالش برای نیجریه و دولت نیجریه بوده و همچنان ادامه دارد، به ویژه بین اکثریت مسلمان ساکن در شمال نیجریه و اکثریت مسیحی ساکن در جنوب نیجریه.

۲- معرفی و گسترش اسلام در نیجریه

نیجریه دارای یکی از بزرگترین جمعیت مسلمان در جهان است. با این حال، این کشور ویژگی‌های یک دولت اسلامی را ندارد، زیرا به قانون اساسی سکولار و نظام حکومتی دموکراتیک پایبند است. از سوی دیگر، اسلام به دلیل تأثیراتی که در سیاست و زندگی اجتماعی در نیجریه دارد، دارای جایگاه ویژه‌ای است. قلمرو و مرزهای سیاسی جمهوری فدرال نیجریه محصول دوره استعمار است. نیجریه قبل از ورود انگلیسی‌ها به این منطقه به عنوان یک دولت وجود نداشت. (Amara, ۲۰۱۱)

اسلام در قرن یازدهم از طریق بازرگانان مسلمان در ایالت‌های هاوسا گسترش یافت و از آغاز قرن شانزدهم توسط پادشاهان هاوسا پذیرفته شد. تاریخ اسلام در نیجریه را نمی‌توان بدون توجه به خلافت سوکوتو در قرن نوزدهم و جنبش جهادی شیخ عثمان دان فودیو در نظر گرفت. خلافت سوکوتو یکی از قدرتهای مهم در غرب آفریقا بود و حتی فراتر از مرزهای فعلی نیجریه نیز گسترش یافته بود. (Amara, ۲۰۱۱). نقطه عطف دیگر در گسترش اسلام به شمال نیجریه، جهاد عثمان دان فودیو بود. فودیو دانشمندی از جامعه فولانی بود که برای پاکسازی انواع تحریفات (بدعت‌های) وارد شده به دین اسلام مبارزه می‌کرد. او به تبلیغ آموزهای قرآن و سنت پرداخت و مسلمانان آن زمان را به بازگشت به اسلام واقعی تشویق کرد. این جهاد را نباید فقط از منظر دینی ملاحظه کرد بلکه جهاد مورد بحث برای وادار کردن ایالت‌ها به رعایت شریعت نیز بود. (Oloyede, ۲۰۱۵, ۳)

۳- تولد و توسعه تشیع در نیجریه

۳-۱- شیعیان لبنان در نیجریه

بیشتر محققانی که جنبش‌های اسلامی در نیجریه را مطالعه می‌کنند، بر این باورند که تشیع در نتیجه انقلاب اسلامی ایران به نیجریه آمد. با این حال، از اوایل دوره استعمار، یک جامعه شیعه منفعل در شمال نیجریه وجود داشته است. (عیسی، ۲۰۱۸: ۱۱۶) «وجود این جامعه شیعی لبنانی در نیجریه به دهه ۱۸۰۰ میلادی برمی‌گردد». (دوخان، ۱۳۹۵: ۱۵) تجار لبنانی، اولین جامعه شیعی در شمال نیجریه را تشکیل می‌دهند. به دلیل سیاست تبعیض آمیز استعماری بریتانیا، سکونتگاه‌های مهاجران لبنانی از

جمعیت محلی جدا شد. به همین دلیل امکان زندگی و اختلاط شیعیان لبنان با جوامع محلی کاهش یافته است. لبنانی‌ها در محله سوریه، دور از جامعه هوسا در شهر کانو مستقر شدند. (عیسی، ۲۰۱۸: ۱۱۶) اولین مهاجران لبنانی که در کانو ساکن شدند مسیحی بودند، اما بعدها لبنانی‌های مسلمان شروع به اقامت در کانو کردند. عیسی ماکاما توضیح می‌دهد که نژادپرستی نقش مهمی در امتناع شیعیان لبنانی در کانو از گسترش تشیع داشت، زیرا آن‌ها فرهنگ قوی تعصب نژادی داشتند، بنابراین آنها تشیع را برای خود و سنی بودن را برای مردم محلی پذیرفتند. (عیسی و آدم، ۲۰۱۷) در این راستا، تماس‌های فرهنگی و تبادلات فرهنگی جالبی بین جامعه میزبان و لبنانی‌ها صورت نگرفت. در همان زمان، شیعیان لبنان بخش قابل توجهی از وقت خود را به تجارت اختصاص دادند (عیسی، ۲۰۱۸: ۱۱۶) تشیع فرصت استقرار اولیه در نیجریه را از دست داد، زیرا تجار مسلمان شیعه لبنانی و سوری در نیجریه از ایجاد تشیع غفلت کردند. (حسن، ۲۰۱۵: ۲۴) توجه به این نکته مهم است که لبنانی‌ها در مقایسه با مسلمانان شهر کانو در معرض یک زندگی اجتماعی بسیار مدرن بودند. (عیسی و آدم، ۲۰۱۷: ۲۳۱) لبنانی‌ها اولین کسانی بودند که سینما، هتل، کازینو و دیگر مراکز اجتماعی را در شمال نیجریه ساختند و راه اندازی کردند. در طول دوران استعمار، این مواجهه با زندگی اجتماعی مدرن باعث شد که آنها کمتر به فعالیت‌های شیعی بپردازند (عیسی و آدم، ۲۰۱۷: ۲۳۲) و این نهادها به عنوان نمونه‌هایی از بداخلاقی اجتماعی از سوی مسلمانان سنی تلقی می‌شدند و به همین دلیل توسط علما به شدت محکوم می‌شدند و جامعه مهاجران شیعه لبنان از بدو ورود تا دوران پس از استعمار هیچ گونه فعالیت تبلیغی نداشتند. با این حال، پس از انقلاب اسلامی در ایران و ظهور جامعه بومی شیعه نیجریه، برخی از کسانی که در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ در شمال نیجریه ماندند، شروع به تعامل آشکار با مردم محلی کردند تا جمعیت منطقه را به شیعه تبدیل کنند.

لبنانی‌ها برای مدت طولانی نقش مهمی در توسعه اقتصادی نیجریه ایفا کرده‌اند. کسب و کارهای لبنانی در همه سطوح اقتصادی حضور دارند و علایق آن از تلفن‌های همراه، سوپرمارکت‌ها، مبلمان، صادرات و واردات و صنایع سنگین گرفته تا غرفه‌های خیابانی و رستوران‌های فست فود را شامل می‌شود. به طور کلی، روابط بین دولت لبنان و نیجریه مثبت است. در عین حال، لبنانی‌ها در نیجریه روابط عمیق و نزدیکی با سرزمین مادری خود، لبنان دارند. با این حال، جامعه لبنان در غرب آفریقا به طور کلی و نیجریه به طور خاص متهم به حمایت از حزب الله هستند. (دوخان، ۱۳۹۵: ۱۵)

در اوایل دهه ۱۹۸۰ ایران شروع به تلاش برای هموار کردن راه برای گسترش ایدئولوژی انقلابی خود و برقراری روابط دیپلماتیک، تجاری و فرهنگی با آفریقا کرد. گزارش سال ۱۹۸۴ آژانس اطلاعات مرکزی ایالات متحده در مورد افزایش فعالیت ایران در آفریقا اشاره می‌کند که دولت ایران بر فعالیت‌های مؤثر برای ایجاد شبکه‌هایی از هواداران در میان گروه‌های مذهبی، جوامع لبنانی و دانشگاه‌های منطقه تمرکز کرده است. همانند آمریکای لاتین، پروژه انقلابی ایران با حضور تقریباً ۱۲۰۰۰ تبعه

شیعه لبنانی در غرب آفریقا مطرح شده است که بسیاری از آنها پیوندهای محکمی با نخبگان تجاری و سیاسی کشور خود دارند. (با این حال، مشخص است که برخی از مهاجران مقتدر لبنانی) حاضرند به عنوان واسطه برای منافع سیاسی، مذهبی و تجاری ایران در آفریقا خدمت کنند، در حالی که برخی دیگر سعی می کنند از این رابطه دوری کنند. در حالی که اکثر لبنانی‌های غرب آفریقا ارتباط کمی با حزب الله دارند، این جوامع ریشه‌دار، به عنوان مجاری برای ایران برای ایجاد حضور عملیاتی و کسب نفوذ در منطقه عمل می کنند. (Steckler. ۲۰۲۰، ۵۹-۶۰)

۳-۲- تولد نهضت شیعی محلی در نیجریه

قبل از انقلاب اسلامی ایران، اساس ایدئولوژیک شیعی‌گرایی در مصر بود. اخوان المسلمین حرکت مشابهی در آن زمان بود که بسیاری از دانشجویان در نیجریه به اخوان المسلمین به رهبری سید قطب و انقلاب به رهبری امام خمینی (ره) نگاهی مشابه داشتند. جوانانی که عمدتاً با تحصیلات و دانش اسلامی اندک یا فاقد دانش اسلامی بودند، در زمانی که نیجریه تحت کنترل یک رژیم نظامی بود دعوت الزکزاکی را پذیرفتند به طوری که جنبشی مشابه انقلاب اسلامی ایران ممکن است در نیجریه در سال ۱۹۷۹ رخ دهد. (محمد و عبداللهی، ۲۰۱۹، ۳۳) الزکزاکی از مشکلات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نیجریه در دوران استعمار و به ویژه دوران پس از استقلال سود برد. الزکزاکی که از موفقیت انقلاب در ایران و آشفتنگی در بسیاری از جنبه‌های نیجریه استفاده کرد، به این ترتیب محیطی را یافت که می‌خواست اندیشه‌های شیعی را ترویج کند (Amara، ۲۰۱۱، ۱۳) معلوم نیست که الزکزاکی دقیقاً چه زمانی تشیع را پذیرفت. در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰، بحث بر سر این بود که آیا الزکزاکی و گروهش یک گروه شیعه واقعی هستند یا خیر. بحث‌ها بر سر ایدئولوژی و عملکرد اعضای آن بود. (عمار، ۱۳۹۰: ۱۳۷)

نقش تشیع و رابطه آن با ایران نشان می دهد که مسیر تشیع در کل در نیجریه با سایر فرقه‌های اسلامی بسیار متفاوت است. در حالی که گفته می‌شد تا قبل از سال ۱۹۷۹، تشیع در نیجریه پیروان فعالی نداشت، اما پذیرفته شده است که مانند بسیاری از نقاط جهان، برخی از مسلمانان نیجریه با انقلاب اسلامی ایران به تشیع گرویدند. (همینگ، ۲۰۱۴: ۳۵) شیعیان بومی نیجریه، خود را به زبان محلی هوآوسا می‌شناسند. اخوان المسلمین ریشه در انجمن دانشجویان مسلمان نیجریه دارد. انقلاب اسلامی ایران، هم فلسفه و هم ایدئولوژی این جنبش را تحت تأثیر قرار داده و باعث تغییر آن شد. جامعه فعال شیعی در شمال نیجریه که در نتیجه انقلاب ۱۹۷۹ ایران پدیدار شد، از شاخه اثنی عشری پیروی می‌کند (عیسی، ۲۰۱۸: ۱۱۷)

شکی نیست که الزکزاکی و جنبش او به عنوان یک جنبش سیاسی، با الهام از انقلاب ۱۹۷۹ ایران آغاز شد. زیرا امروزه به نظر می‌رسد جنبش، با اعمال خود کاملاً در تشیع گنجانده شده است. (عمار، ۱۳۹۰: ۱۳۷) از آنجایی که اکثر مردم نیجریه از سنت سنی پیروی می‌کنند، الزکزاکی با الهام از نمونه ایران، در سال‌های اولیه زندگی خود، با اتخاذ شعار مبنی بر اجتناب از هویت شیعی

(تقیه)، هویت اسلامی را در اولویت قرار داد. قبل از دهه ۱۹۹۰ اکثر علمای اسلامی در نیجریه اطلاعات کافی در مورد اعتقادات اساسی شیعه نداشتند. اکثر متون فقهی مالکی، حاوی اطلاعاتی درباره شیعیان نیست و تعداد قابل توجهی از علما به ویژه اهل شمال نیجریه، از تفسیر جلالین استفاده می‌کرد. وقتی شیعیان آمدند، علم کافی برای مقابله با آن نداشتند، بنابراین نتوانستند از گسترش آن جلوگیری کنند. اکثر علما، وعاظ و معلمان، تشیع را ایده‌ای می‌دانند که توسط جوانان مسلمان رادیکال که نگران جهاد و مخالفت رژیم ظالم بودند، آغاز شده است. (محمد و عبداللهی، ۱۹: ۳۷۲۰)

زکراکی که حداقل به چهار زبان از جمله هوسا، فارسی، اسپانیایی و عربی صحبت می‌کرد و کتب اعتقادی و فقهی اهل سنت را نیز می‌خواند، هم به عقاید شیعه و هم به عقاید اهل سنت تسلط کامل داشت. (توپراک، ۲۰۱۹) در این دوره کتاب‌های قدیمی معمول، جای خود را به کتاب‌های انقلابی طرفدار ایران دادند. تحریرالوسیله، جهاد اکبر، احادیث اربعه و نهج البلاغه کتاب‌هایی بودند که تدریس آن‌ها در نیجریه شروع شد. (حیاتو، ۱۳۹۶: ۳۰۷)

تشیع که در اوایل دهه ۱۹۸۰ توسط الزکراکی به نیجریه معرفی شد، توانسته است به جنبشی با پایگاه گسترده حامیان در بسیاری از ایالت‌های شمالی دیگر مانند کانو، کادونا، بائوچی، یوبه، یولا، کانسینا، گومبه و گوسائو تبدیل شود. جایی که عمدتاً شیعیان در آن زندگی می‌کنند. حداقل سه گروه مسلمان شیعه متشکل از دانشگاهیان، بازرگانان و افرادی در زمینه‌های مختلف وجود دارد. از جمله آنها، در ایالت کانو، بنیاد رسول اعظم، در ایالت کادونا، بنیاد فرهنگی تاکالینو و در پایتخت ابوجا مرکز فرهنگی اسلامی الهدی وجود دارد. اینها وابسته به گروه‌های مختلف شیعه هستند که توسط علمای دینی رهبری می‌شوند که سال‌ها در مدارس الهیات ایران به تحصیل الهیات پرداخته‌اند و تمرکز آنها بر الهیات شیعی قانون‌گرا و فعالیت‌های آموزشی تحت قوانین دولتی است. (ابوبکار، ۲۰۲۰) تفاوت اصلی بین گروه‌های شیعه در ایالت کانو، در اهداف و مأموریت‌های متفاوت، رویکردهای سیاسی و رقابت برای رهبری ناشی می‌شود. (عیسی و آدم، ۲۰۱۷: ۲۵۳)

۳-۳- شیخ ابراهیم یعقوب الزکراکی

جنبش اسلامی نیجریه با تلاش‌های مسئولان و نهادهای خود، موفق شده است تا رهبرانی را برانگیزد که با الهام از انقلاب اسلامی ایران، ایدئولوژی ضدغربی و در عین حال طرفدار آیت الله خمینی (ره) را اتخاذ کرده و ایدئولوژی انقلابی را در قاره آفریقا گسترش دهند. نمونه مهمی از ثمربخش بودن این استراتژی در نیجریه، پرجمعیت‌ترین کشور آفریقا و تولیدکننده اصلی نفت این قاره است. نیجریه تا اواخر دهه ۱۹۸۰ تقریباً هیچ حضوری از شیعیان نداشت، اما اکنون تقریباً ۳ میلیون مسلمان شیعه دارد که به شدت تحت تأثیر ایران هستند. ظهور سریع و خارق‌العاده تشیع در نیجریه را می‌توان کاملاً به شیخ ابراهیم الزکراکی، بنیانگذار و رهبر معنوی جنبش اسلامی نیجریه نسبت داد که گروه نیابتی مهم ایران در نیجریه محسوب می‌شود. (Steckle، ۲۰۲۰: ۱۱)

این واقعیت که نیجریه از نظر منابع انسانی غنی است و بیش از ۵۰ درصد از جمعیت ۲۰۰ میلیونی آن مسلمان هستند، زمینه مناسبی برای فعالیت‌های مذهبی ایران بوده است. در این مرحله، نیجریه، پرجمعیت‌ترین کشور آفریقا، میزبان بزرگترین جامعه شیعی این قاره است.

الزکزاکی در سال ۱۹۷۸ زمانی که دانشجوی دانشگاه احمد ویلو در زاریا بود، از رهبران برجسته انجمن دانشجویان مسلمان نیجریه و اخوان المسلمین بود. با این حال، پس از چندین اعتراض در پردیس زاریا، او توسط مقامات دانشگاه در ۱۴ دسامبر ۱۹۷۹ تعلیق شد. (Hrw, ۲۰۱۵, ۱۱). الزکزاکی به عنوان یک فعال دانشگاهی رادیکال، احتمالاً در این دوره با مقامات ایرانی تماس داشته است. الزکزاکی اصالتاً سنی مذهب بود و از انقلاب اسلامی ایران الهام گرفت. پس از انقلاب اسلامی ایران، دانشجویان جوان مسلمان، با الهام از انقلاب، برای جشن و تبریک پیروزی ایرانیان بر رژیم شاه، تحت حمایت جامعه دانشجویان مسلمان نیجریه، به تهران رفتند. در واکنش به این سفر، ایران برای قردانی از این سفر، هیاتی را به نیجریه اعزام کرد. (عیسی و آدم، ۲۰۱۷، ۲۰۱)

الزکزاکی در ابتدا، رهبری اخوان المسلمین را برعهده داشت، یک جنبش سنی که اعضای آن اکثراً دانشجو بودند. با افزایش نفوذ الزکزاکی، درگیری‌های مکرری بین گروه او و برخی از گروه‌های سنی رخ داد. اگرچه اسلام در نیجریه با مناقشات فرقه‌ای مانند نفاق ایزالا/سلفی و صوفی مشخص می‌شود، انشعاب اخوان المسلمین آغاز درگیری‌های فرقه‌ای سنی و شیعه در شمال نیجریه بود. این درگیری‌های مذهبی باعث ایجاد بحث‌های داخلی در میان فرقه‌ها، به ویژه در میان مسلمانان نیجریه شده است. تقسیم اخوان المسلمین در نیجریه به جنبش‌های شیعه و سنی منجر به گسترش جنبش‌های مختلف اسلامی شده است. در حالی که جنبش شیعه همچنان زیر چتر جنبش اسلامی نیجریه قرار دارد، جنبش سنی به گروه‌های مختلفی، از جمله گروه سلفی ایزالا، بدون خشونت و همچنین گروه افراطی بوکوحرام تقسیم شده است (اوکلی و انجید، ۲۰۱۷، ۴۳) چهره‌های برجسته‌ای مانند الزکزاکی، بنیان گذار بوکوحرام، محمد یوسف و ابوبکر شکاو از جمله اعضای اخوان المسلمین نیجریه‌ای، با الهام از اخوان المسلمین مصر در اواخر دهه ۱۹۹۰ بودند. با این حال، افکار شیعی الزکزاکی باعث ایجاد اصطکاک در درون گروه شد. در سال ۲۰۰۲ یوسف با دستیارانش برای تشکیل طالبان نیجریه، که بعداً به گروه افراطی معروف به بوکوحرام تبدیل شد، رفت. الزکزاکی آشکارا علیه دیدگاه افراطی بوکوحرام موعظه کرد که منجر به خصومت جدی بین این دو گروه شد (Hrw, ۲۰۱۵) موقعیت الزکزاکی به او این فرصت را داد تا طرفداران زیادی پیدا کند و جنبشی را تشکیل دهد که بعدها به یک جنبش اسلامی شیعه محور در نیجریه تبدیل شد. (Steckler, ۲۰۲۳, ۶۲)

۳-۴- فعالیت‌های گروه شیعه در نیجریه

تشیع تا اوایل دهه ۱۹۸۰ در نیجریه تقریباً ناشناخته بود، زمانی که الزکزاکی برای حکومت اسلامی و پایبندی شدیدتر به

قوانین اسلامی / شریعت مبارزه کرد. پیوستن به جنبش الزکزاکی یک اقدام اعتراضی علیه نهادهای سیاسی و مذهبی بود که بسیاری از جوانان فقیر را در منطقه‌ی عمدتاً مسلمان شمال، ناامید کرده بود. (دوخان، ۲۰۱۶: ۷) الزکزاکی در سال‌های پس از آزادی از زندان، در اواسط دهه ۱۹۸۰، اخوان المسلمین را از یک جنبش فعال دانشجویی به یک جنبش توده‌ای تبدیل کرد که مصمم به ترویج مذهب تشیع بود. در سال ۱۹۸۰ الزکزاکی به همراه اعضای نزدیک به خود در جامعه دانشجویان مسلمان، در مراسم آیت الله خمینی شرکت کرد. فعالیت‌های اولیه او شامل فعالیت‌هایی در دانشگاه‌های منطقه شمال نیجریه برای آشنایی دانشجویان با اصول انقلابی ایران بود. او توانسته است تعداد قابل توجهی از مردم نیجریه را به ویژه در میان مردان و زنان جوان شهری به خود جذب کند. در سال‌های بعد، الزکزاکی شبکه‌ای از سازمان‌های رفاه اجتماعی را برای ایجاد ارتباط با جوامع محلی مسلمان، افزایش نفوذ آنها بر جمعیت مسلمانان، تقویت وجهه ایران و تسهیل گسترش ایدئولوژی امام خمینی (ره) ایجاد کرد (Steckler, 2020, 61). گروه الزکزاکی با تأسیس تعداد قابل توجهی از مدارس و مساجد اسلامی از نوع مدرن، آموزش را در اولویت قرار داده است. جالب اینجاست که همه مدارس این گروه به نام شیخ عثمان دان فودیو، محقق و مصلح مسلمانی که خلافت سوکوتو را در شمال نیجریه در قرن هجدهم تأسیس کرد، نامگذاری شده است. (حسن، ۲۰۱۵: ۲۶)

جنبش اسلامی در نیجریه شامل پنج مدرسه با حدود ۱۰۰۰ دانش آموز در نیجریه و کشورهای همسایه است که نیجریه را به یکی از مهم ترین مدارس اسلامی در آفریقا تبدیل می‌کند. (جامعة العالمیه المصطفی به مرکز اصلی تبدیل شده است). حضور مصطفی برای آوردن ده‌ها طلبه نیجریه‌ای هر ساله به شهر قم در ایران برای آموزش فشرده ایدئولوژیک بسیار مثمر ثمر بود. (Steckler, 2020, 61)

الزکزاکی مانند سال‌های گذشته در سال ۲۰۱۲ از دانشگاه اهل بیت در شهر قم و مراکز شیعی در مشهد بازدید کرد و با صدها تن از اعضای جنبش اسلامی نیجریه که در ایران تحصیل می‌کردند دیدار کرد (Zenn, 2013, 14). در حال حاضر حدود ۳۰۰۰ طلبه آفریقایی در شعب المصطفی در این قاره تحصیل می‌کنند و ۲۰۰۰ نفر نیز در مراکزی در ایران ثبت نام کرده‌اند و چندین بار در سال برای آموزش و ترویج تشیع به کشورهای خود اعزام می‌شوند. (ساواحل، ۲۰۱۸)

هدف و تمرکز اصلی جامعة المصطفی در سطح بین المللی یافتن مسلمانانی است که در خارج از ایران زندگی می‌کنند. افرادی که از تفسیر خود آیت الله روح الله خمینی، از اسلام پیروی کنند. یکی از ابعادی که گروه الزکزاکی را از سایر مسلمانان شمال نیجریه متمایز می‌کند این است که این گروه دارای طیف گسترده‌ای از اقدامات عمومی - فضایی است. این شیوه‌ها شامل پیاده‌روی و راه پیمایی در مراکز شهر است. این امر شامل تظاهرات و همچنین فعالیت‌های مذهبی مختلف در فضاهای عمومی است. از نظر اعتقادی، شیعیان نیجریه حداقل از جهاتی با دیگر شیعیان همپوشانی دارند. به عنوان مثال، راهپیمایی عاشورا، روز بزرگداشت شهادت امام حسین علیه السلام، راهپیمایی اربعین، راهپیمایی در حمایت از فلسطینی‌ها و تظاهرات سالانه روز قدس

در مخالفت با اشغالگری اسرائیل از مهمترین مراسم، راهپیمایی‌ها و اعتراضات شیعیان در نیجریه است. علاوه بر این، شیعیان نیجریه برای بزرگداشت ولادت و وفات امامان شیعه و حضرت فاطمه (س) مراسم عمومی برگزار می‌کنند. (مرتلا، ۲۰۲۰: ۹۳)

درواقع، هم شیعیان و هم صوفیان، میلاد پیامبر (ص) را در ماه ربیع الاول جشن می‌گیرند. با این حال، علمای سلفی به شدت به این جشن‌ها که آن را بدعت می‌دانند، انتقاد می‌کنند. رهبری ملی شیعه در زمان الزکزاکی فعالانه برای ایجاد رابطه صلح آمیز با رهبران صوفی تلاش کرده است. برای مثال، در سال ۱۹۹۵ الزکزاکی از شیخ محمدناصر کابارا (متوفی ۱۹۹۶) رهبر قادری دیدار کرد. اگرچه هر دو گروه ایزاله و صوفی، سنی هستند، اما برخی از علمای قادری و تیجانی ترجیح می‌دهند با شیعیان ارتباط برقرار کنند تا سلفی‌ها. با این حال، ذکر این نکته ضروری است که این را نمی‌توان در مورد همه صوفیان اعمال کرد. شیعیان غالباً در فعالیت‌های فرقه‌های صوفیانه در کانو شرکت داشته‌اند و رهبران آن‌ها همواره به دنبال راهی برای توسعه روابط نزدیکتر با آن‌ها بوده‌اند. شیعیان از این رابطه فواید بسیاری به دست آورده‌اند. زیرا این امر به آنها شناخت و فرصتی برای گسترش ایدئولوژی خود داد. شیعیان نیز از این پنجره برای جذب پیروان گروه‌های صوفیانه استفاده کردند و موفق شدند. روابط شیعیان با صوفیان، سکوی پرشی برای گسترش نفوذ آنها در کانو و معرفی خود به عنوان بازیگری قابل قبول در حوزه اسلامی بود. (عیسی و آدم، ۲۰۱۷: ۲۴۵، ۲۴۶) از این منظر می‌توان دریافت که گروه محلی شیعه در ایران و نیجریه به منظور افزایش نفوذ خود در نیجریه و گسترش تشیع، بر جوامع مسلمان به عنوان مخاطبان هدف خود تمرکز دارند. به عنوان مثال، در نیجریه، تقریباً همه افرادی که شیعه شدند، قبلاً به گروه‌های صوفی وابسته بودند. بیانیه‌های عمومی، برنامه‌ها و پدیدارشناسی این گروه شیعی به وضوح، تشیع آنها را ثابت می‌کند. وبسایت آن‌ها ایده‌ها و آیین‌های بسیار مهم شیعی مانند عاشورا، میلاد حضرت زهرا (س) و جشن غدیر خم را نشان می‌دهد. همچنین سخنان امام خمینی (ره)، امام علی خامنه‌ای و سایر علما؛ دیدگاه تشیع در مورد اسلام سنی، رادیکالیسم، تروریسم، ناسیونالیسم و سکولاریسم را در وب سایت‌های خود ارائه می‌دهد. (حسن: ۲۰۱۵، ۲۶) عاشورا به عنوان بزرگداشت شهادت امام حسین علیه السلام و به عنوان نمایش مبارزه با رژیم سکولار و ستمشاهی برگزار می‌شود. عاشورا و سایر مراسم، بیانیه‌های سیاسی هستند که متوجه دولت نیجریه می‌شوند و در نتیجه، به عنوان نوعی شورش توسط جوامع مردمی شیعه نیجریه علیه دولت تلقی می‌شوند. (Murtala, ۲۰۲۰, ۹۸)

ویژگی جالب جنبش اسلامی نیجریه در توانایی آن در بسیج سریع جوانان است. این گروه این توانایی را دارد که بیش از یک میلیون نفر را برای چنین جشن‌هایی گرد هم بیاورد و در صورت نیاز مراسم را به اعتراض تبدیل کند. اما پس از ممنوعیت فعالیت جنبش اسلامی نیجریه از سوی دولت نیجریه و اعلام سازمان تروریستی این جنبش در سال ۲۰۱۹، مشاهده شد که ازدحام جمعیت در تظاهرات و راهپیمایی‌های این گروه مقداری کاهش یافته است. ممنوعیت فعالیت این جنبش به معنای ممنوعیت

تشیع در نیجریه نیست. با وجود تبلیغات استکبار و ویدئوهای متعدد در یوتیوب از افرادی که لباس سیاه پوشیده‌اند، شلاق می‌زنند، سرود می‌خوانند، پرچم‌ها را حمل می‌کنند و مراسم عاشورا را منعکس می‌کنند، دکترین شیعه در نیجریه محبوبیت پیدا کرده است. (همینگ، ۲۰۱۴: ۳۶)

ریشه‌های راهپیمایی‌های کشور نیجریه را می‌توان به جلسات خطبه عاشورا که الزکراکی در زادگاهش، زاریا، قبل از روی آوردن به اسلام شیعی برگزار کرد، جستجو کرد. این جلسات موعظه، بخشی از استراتژی الزکراکی برای وارد کردن تدریجی عناصر شیعه در فعالیت‌های جنبش اسلامی نیجریه بود. در دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰ مردم از سراسر کشور برای خطب‌های عاشورا به زاریا سفر می‌کردند و به موعظه شیخ در مورد بی‌عدالتی در کشور گوش می‌دادند. با این حال، کسانی که در خطبه‌های الزکراکی شرکت می‌کردند، هیچ اطلاعی از مناسک شیعه یا عاشورا نداشتند. هنگامی که جنبش اسلامی نیجریه به طور کامل به شیعه گروید، راهپیمایی عاشورا به عنوان یک رویداد ملی در زاریا معرفی شد. اعضای شیعه از سراسر کشور برای شرکت در این مراسم در زاریا تجمع کردند. با گذشت زمان عناصر دیگری مانند نمایش پرچم در رژه، خالکوبی روی سینه، مرثیه و سرود به مراسم اضافه شد. با ادامه افزایش جمعیت شیعیان در شمال نیجریه، چه از طریق رشد طبیعی و چه از طریق گرویدن به تشیع، موکب‌ها غیرمتمرکز شدند و شروع به سازماندهی در شهرهای مختلف شمال کردند. راهپیمایی‌های عاشورا شامل مردان، زنان و کودکانی است که در صف‌های بلند سیاه‌پوش در خیابان‌ها راهپیمایی می‌کنند. مرد جلویی با لباس خاکی بر طبل می‌کوبد و با حمل پرچم‌های سیاه و قرمز امام حسینعلیه السلام در رژه نظامی به رهبری موکب می‌پردازد. راهپیمایی با سرودهای بلند و خواندن سرودهای بسیار احساسی در سوگ مصیبت کربلا ادامه دارد. برخی از شرکت‌کنندگان تصاویری از زکراکی، امام خمینی و آیت الله خامنه‌ای و همچنین تصاویر امام حسین را در اندازه بزرگ حمل می‌کنند. (مرتلا، ۲۰۲۰: ۹۴)

امتداد سیاست خارجی ایران در نیجریه، به ویژه در میان مسلمانان این کشور است. جنبش اسلامی نیجریه شباهت قابل توجهی به مدل حزب الله در سیستم‌های اطلاع رسانی و عملیات رسانه‌ای دارد و به این گروه اجازه می‌دهد تا دامنه خود را گسترش دهد و دستور کار خود را در داخل و منطقه تبلیغ کند. (علمی، ۲۰۱۸: ۳). گروه الزکراکی در جاهایی که تشیع کمتر برجسته بود، تقیه می‌کردند. به گفته امام مفتاح، نماینده جنبش در لاگوس و ایلورین، یکی از دلایل این تفاوت این است که شیعیان در لاگوس به دلیل ترس از سرکوب نمی‌توانند آشکارا از دکترین شیعه پیروی کنند. از آنجایی که شیعیان در لاگوس به روش تقیه عمل می‌کنند، نمی‌توان آنها را از طریق ظاهر یا عمل در مکان‌های عمومی شناسایی کرد (همینگ، ۲۰۱۴: ۲۶). ظهور تشیع در نیجریه و لاگوس پس از ۱۹۷۹ بدون شک بر حوزه اسلامی تأثیر گذاشت. زیرا هم جنبه انقلابی سیاسی و هم آموزه شیعی بر گفتمان اسلامی از جهت گسترش چیستی درک اسلام و نحوه عمل به آن و ایجاد جایگزینی مشروع برای سنی‌گرایی

تأثیر گذاشته است. (همینگ، ۱۳۹۳: ۲۶) در عین حال، مسلمانان شیعه، نقش فعالی در تمام اقصا جامعه مسلمانان نیجریه از جمله خدمات عمومی و تجارت داشته‌اند. (حیاتو، ۲۰۱۷: ۳۰۸)

۴- نتیجه

حکومت استعماری، استقرار آموزش و پرورش بریتانیا، قوانین بریتانیا و پویایی اقتصادی دوره پسا استعماری به بحران‌های عمیقی در جامعه مسلمان شمال نیجریه منجر شده است. فرآیندهای تغییری که در شمال نیجریه در دوره پسا استعماری پدیدار شد، منجر به درگیری‌های خشونت آمیز شد که اغلب در قالب‌های مذهبی قرار می‌گیرند. در این راستا، برخی از ابعاد کلامی اختلافات میان مسلمانان شمال نیجریه اهمیت می‌یابد. فرآیندهای رادیکالیزه شدن گروه‌ها، نشان داده است که در زمان بحران و تغییرات سریع اجتماعی، بحث‌های الهیاتی برای تعریف خود از یک جنبش دینی جدید اهمیت زیادی پیدا می‌کند. توسعه جنبش‌های اسلامی نشان می‌دهد که مسلمانان در نیجریه یک بلوک همگن تشکیل نمی‌دهند، بلکه به جنبش‌ها و گروه‌های کوچک و بزرگ متعددی تقسیم می‌شوند که جهت‌گیری‌ها و تقسیم‌بندی‌های اجتماعی، سیاسی و مذهبی را منعکس می‌کنند. محتوا و روش‌های فراخوان‌های آنها، رقابت بین جنبش‌های مسلمانان نیجریه را عمیق‌تر کرده است. ارائه تفسیر این گروه‌ها از اسلام به عنوان یک الگوی قابل قبول، گاه به تنش‌های خشونت آمیز منجر شده است. در حالی که برخی از این جنبش‌ها علیه دولت نیجریه مبارزه می‌کنند، برخی دیگر در پویایی دولت و سیاست‌های موقعیت‌یابی دخالت دارند. تأثیر استعمار، دوره جنگ سرد و گسترش ایدئولوژی‌های نوظهور در دانشگاه‌های نیجریه پس از استعمار، احیای دعوت مسلمانان به پایبندی به اسلام را ضروری کرده است. با این حال، ناکامی رهبران فرقه صوفیه در نیجریه، به ویژه قادریه و تیجانیه، در غلبه بر مشکلات نظام جدید در برابر نظام‌های غربی و دیگر ایدئولوژی‌های موسوم به مدرنیته، ظهور بسیاری از جنبش‌های مذهبی جدید را پس از استقلال، ضروری کرده است. بیشتر این جنبش‌ها تحت تأثیر دوره بیداری اسلامی اتحادیه مسلمانان نیجریه در منطقه شمال و جنبش‌های سنی و شیعه محور بودند که در سال‌های بعد ظهور کردند. در این میان، جریان سلفی ایذاله و جنبش شیعی، بیشترین تأثیر و شتاب را بر جامعه مسلمانان نیجریه داشته است. ظهور شیعیان در شمال شرق نیجریه به طور کلی به عنوان یک جنبش احیای مذهبی اجتماعی فرهنگی و سیاسی با الهام از انقلاب ایران در سال ۱۹۷۹ آغاز شد. دومین گروه غیر صوفی که پس از سلفی‌ها در منطقه شمال شرقی نیجریه ظهور کرد، شیعیان بودند. الزکراکی رهبر گروه شیعه برای تسهیل استقرار جنبش خود در کشوری با اکثریت سنی مذهب مانند نیجریه، بر گفتمان ساده اسلامی تمرکز کرد و اعتقادات الهیات خود را در سال‌های اولیه جنبش مخفی نگه داشت. با این حال، با پخته شدن شرایط در سال‌های بعد، جنبش شیعی با عقاید و اعمال منحصر به فرد خود متمایز شد. تفاوت‌های ایدئولوژیک بین سنی‌ها و شیعیان در شمال نیجریه، همراه با عوامل دیگر، منجر به انشعابات جدیدی

در میان جامعه مسلمانان شده است. از آنجایی که شیعیانی که جامعه اقلیت مسلمان در شمال نیجریه را تشکیل می‌دهند، برای به دست آوردن پیروان و نفوذ به فعالیت‌های تبلیغی عمده نیاز داشتند. این جنبش دشمنان و منتقدان متعددی را هم در میان دولت نیجریه و هم گروه‌های رادیکال و جنبش‌های مثبت از جمله طرد مذهبی در میان مسلمانان نیجریه ایجاد کرده است. با وجود همه سختی‌ها، می‌توان گفت که شیعیان نیجریه در حوزه دینی و اجتماعی، حوزه نفوذ قابل توجه و حداقل جزئی را در منطقه ایجاد کرده‌اند.

منابع و مآخذ:

- زمانی محبوب، حبیب، ادبی فیروز جانی، رضا (۱۳۹۸)، بررسی ساختار و تشکیلات جنبش اسلامی نیجریه و تأثیر آن بر گسترش تشیع در نیجریه، مجله علوم سیاسی.
- ادبی فیروز جانی، ر؛ زمانی محبوب، ح (۱۳۹۷) شیعیان نیجریه، قم، زمزم هدایت.
- Abubakar, A. (۲۰۲۰ Ekim ۱۳). Iran's Oversea Propaganda: A Copycat Movement in Nigeria. ۰۲، ۰۱، ۲۰۲۰ tarihinde <https://iranwire.com/en/features/۷۷۸۸>
- Alami, M. (۲۰۱۸). Hezbollah's African Venture: Realities and Limitations. King Faisal Center for Research and Islamic Studies. ۲۴، ۱۲، ۲۰۲۰ tarihinde <https://www.kfcris.com/pdf/۳۸۹۱۷۲۷d۹۷۲ab۰۹۰۲۷۹bb۶۲f۸۳d۴faba۵b۷۵۶a۱۱b۴۳۷۲.pdf>
- Amara, R. B. (۲۰۱۱). The Izala Movement in Nigeria: Its Split, Relationship to Sufis and Perception of Shari'a ReImplementation. Universitat Bayreuth, Almany.
- Cia. gov. (۱۹۹۹). The Lebanese in Sub-Saharan Africa. ۲۰، ۱۲، ۲۰۲۰ tarihinde https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_۰۰۰۰۲۰۸۶۳۷.pdf
- Ciforb resources Nigeria. CIFORB Country Profile-Nigeria ۳۱، ۱۲، ۲۰۲۰ tarihinde <https://www.birmingham.ac.uk/Documents/collegeartslaw/ptr/ciforb/resources/Nigeria.pdf>
- Doukhan, D. (۲۰۱۶). Winds of War in Nigeria and The Tropical Shi'ism Zone. International Institute for Counter Terrorism. ۲۳، ۱۲، ۲۰۲۰ tarihinde <https://www.ict.org.il/UserFiles/ICT-War-Nigeria-Doukhan-Jan۱۶.pdf>
- Ebrahimpour, A. A. (۱۵ Aralık ۲۰۲۰). Iran's International Propaganda Machine: Al Mustafa International University. ۲۴، ۱۲، ۲۰۲۰ tarihinde <https://iranwire.com/en/features/۸۳۳۸>
- Falola, T. Genova, A. (۲۰۰۹). Historical Dictionary of Nigeria. U.S.A: The Scarecrow Press, Inc.
- Grey, S. ve Adeakin, I (۲۰۱۹). Nigeria's Shi'a Islamic Movement and Evolving Islamist Threat Landscape: Old, New and Future Generator of Radicalization ۰۲، ۰۱، ۲۰۲۱ tarihinde <https://www.tandfonline.com/doi/abs/۱۰، ۱۰۸۰/۱۹۳۹۲۲۰۶، ۲۰۱۹، ۱۶۳۹۲۸۱>
- Hamming, T. R. (۲۰۱۴). Diffusion of Islamic Discourse: Saudi and Iranian Influence in Lagos and Cape Town. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Paris School of International Affairs. Paris.
- Hassan, I. H. (۲۰۱۵). An Introduction to Islamic Movements and Modes of Thought in Nigeria. Program of African Studies Northwestern University, U.S.A. ۲۰، ۱۲، ۲۰۲۰ tarihinde <https://africanstudies.northwestern.edu/docs/publicationsresearch/workingpapers/HASSAN%۲۰۲۰۱۵%۲۰PAS-ISITA%۲۰WP%۲۰NO%۲۰۱. pdf>
- Hayatu, S. A. (۲۰۱۷). From Islamism to Realpolitik: Islamic Movement of Nigeria's Paradigm Shift as Checkmate strategy against Sunni Influence in Nigeria, Proceeding of International Conference of Empowering Islamic Civilization, Research Institute for Islamic Product and Malay Civilization Universiti Sultan Zainal Abidin, (۳۰۴-۳۱۰).
- Hill, J. N. C. (۲۰۱۰). Sufism in Northern Nigeria: Force For Counter-Radicalization? ۰۱، ۰۱، ۲۰۲۱

- tarihinde <https://www.files.ethz.ch/isn/116410/pub989.pdf>
- Hrw. (۲۰۱۵). Nigeria: Army Attack on Shia Unjustified. ۲۰, ۱۲, ۲۰۲۰ tarihinde <https://www.hrw.org/news/2015/12/22/nigeria-army-attack-shia-unjustified>
  - Isa, K. H. (۲۰۱۸). Sunni Literary Responses to the Spread of Shia Ideology in Northern Nigeria. Londra İslam Koleji
  - tarafından ۲۰۱۶'da düzenlenen Uluslararası Şii Çalışmaları Konferansına sunulan bir makalenin genişletilmiş versiyonu. R۰۲/۲۰۱۸ ISSN ۲۵۴۵-۳۲۳۴ (۱۱۳-۱۳۰).
  - Isa, K. H. Adam, S. Y. (۲۰۱۷). A History of Shia and its Development in Nigeria: The Case-Study of Kano, Journal of Islamic Studies, Volume ۳۶, (۲۰۱۷), eISSN: ۰۲۵۷-۷۰۶ (۲۲۶-۲۵۶).
  - Kavak, G. (۲۰۱۹, ۷ Ağustos). Nijerya İslami Hareketi (IMN) Meselesi ve Boko Haram'ın Hatırlattıkları. Afrika Araştırmacıları Derneği,-AFAM. ۱۹, ۱۲, ۲۰۲۰ tarihinde <https://afam.org.tr/nijerya-islami-hareketi-immneselesi-ve-boko-haramin-hatirlattiklari/>
  - Köksal, A. (۲۰۰۷). Nijerya. TDV İslâm Ansiklopedisi'nin ۲۰۰۷ yılında İstanbul'da basılan ۳۳. cildinde, ۱۰۸-۱۰۹ numaralı sayfalarda yer almıştır. ۲۰, ۱۲, ۲۰۲۰ tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/nijerya>
  - Ministry of Mines and Steel Development. (۲۰۱۷). Nigeria's Mining and Metal Sector. Investment Promotion Brochure. Minister of Mines and Steel Development. ۲۴, ۱۲, ۲۰۲۰ tarihinde <https://www.aml.org/images/acts/NigeriaMinistry-of-Solid-Minerals-Investment-BrochureV14.pdf>
  - Mohammed, F. K. (۲۰۱۷). The Causes and Consequences of Internal Displacement in Nigeria and Related Governance
  - Challenges. Division Global Issues, Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs, Berlin.
  - Muhammad, M.S. Abdullahi, M. M. (۲۰۱۹). The Spread of Shia and its Activities in Nigeria, Journal of Islamic Studies and Humanities, Vol, ۴, No. ۱ (۲۰۱۹) ۲۸-۴۱.
  - Murtala, İ. (۲۰۲۰). Markus Balkenhol, Ernst van den Hemel, Irene Stengs (Ed.), Spatial Piety: Shia Religious Processions and the Politics of Contestation of Puplic Space in Northern Nigeria içinde (s. ۸۹-۱۰۵). Palgrave Macmillan.
  - Nyemah, R. GM. (۲۰۱۱). Economics of Oil Discovery in West Africa: The Nigerian Experience. ۲۴, ۱۲, ۲۰۲۰ tarihinde https://www.researchgate.net/publication/280131660_ECONOMICS_OF_OIL_DISCOVERY_IN_WEST_AFRICA_THE_NIGERIAN_EXPERIENCE Oecd. org. (۲۰۱۲). Nigeria. ۲۴, ۱۲, ۲۰۲۰ tarihinde https://www.oecd.org/swac/publications/Nigeria_e-version_en_light.pdf.
  - Okoli, A.C. ve Anjide, S.T. (۲۰۱۷). New Trajectory of Islamic Extremism in Northern: A Threat-Import Analysis of Shiite's Uprising. International Journal of African and Asian Studies Vol. ۳۲, (۴۱-۵۱).
  - Oudah, C. (۵ Ağustos ۲۰۱۶). Sheikh El-Zakzaky Through the Eyes of His

- Followers. Aljazeera. ۲۴, ۱۲, ۲۰۲۰ tarihinde <https://www.aljazeera.com/features/۲۰۱۶/۸/۵/sheikh-el-zakzakythrough-the-eyes-of-his-followers>
- Sawahel, W. (۲۸ Eylül ۲۰۱۸). Iran's 'Branch campuses' reach Sub-Saharan Africa. ۲۴, ۱۲, ۲۰۲۰ tarihinde <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=۲۰۱۸۰۹۲۵۱۳۴۲۰۸۶۵۷>
  - Soonest, N. (۲۰۱۹). El-Zakzaky: Politics, Religion, and The Persecution of Shiites in Nigeria. ۲۰, ۱۲, ۲۰۲۰ tarihinde <https://www.theelephant.info/features/۲۰۱۹/۰۳/۲۱/el-zakzaky-politics-religion-and-the-persecution-of-shiites-in-nigeria/?print=pdf>
  - State. gov. (۲۰۱۹). Nigeria ۲۰۱۹ International Religious Freedom Report. ۰۱, ۰۱, ۲۰۲۱ tarihinde <https://www.state.gov/wp-content/uploads/۲۰۲۰/۰۵/NIGERIA۲۰۱۹INTERNATIONALRELIGIOUSFREEDOM-REPORT.pdf>
  - Steckler, J. (۲۰۲۰). How Iran Exports Its Ideology. United Against Nuclear Iran. ۲۴, ۱۲, ۲۰۲۰ tarihinde https://www.unitedagainstnucleariran.com/sites/default/files/expansion/Iran%۲۷s%۲۰Ideological%۲۰Expansion%۲۰Final%۲۰Report_۱۲۰۸۲۰۲۰.pdf
  - Sulaiman, A. A. Kambari, A. M. (۲۰۱۴). The Activities and Challenges of Muslim Students' Society of Nigeria (MSSN) in Nasarawa State, Nigeria. Journal Of Humanities And Social Science, ۴۰, Volume ۱۹, Issue ۱, Ver.VII, e-ISSN: ۲۲۷۹-۰۸۳۷ ۴۰. (۴۰-۴۵).
  - Tande, D. (۲۰۱۲). Beyond Boko Haram: The Rise of Radical/Militant/Extremism Islam in Nigeria & Cameroon. (C. A. Buckley (Ed.), Instability in Nigeria: The Domestic Factors. Threats to Nigeria's Security: Boko Haram and Beyond içinde (s.y) Washington, DC. Thurston, A. (۲۰۱۸). Campuses and Conflict in the Lake Chad Basin Violent Extremism and the Politics of Religion in Higher Education. (۲۶-۲۷).
  - Thurston, A. (۲۰۲۰). Sectarian Triangles: Salafis, the Shi'a, and the Politics of Religious Affiliations in Northern Nigeria. ۲۰, ۱۲, ۲۰۲۰ tarihinde <https://www.cambridge.org/core/journals/politics-and-religion/article/abs/sectarian-triangles-salafis-the-shia-and-the-politics-of-religious-affiliations-in-northern-nigeria/۱۶F۷۲۰C۲۳ADE۰۰۸C۱۷۷C۶۸۴۹۷۹۴ABFF۷> adresinden ulaşıldı.
  - Toprak, K. (۲۰۱۹, ۱۳ Ağustos). Nijerya'da Tahran Riyad Rekabetinin Etkisi: Zakzaki Hareketi. Yeni Şafak Gazetesi, ۱۹, ۱۲, ۲۰۲۰ tarihinde <https://www.yenisafak.com/hayat/nijeryada-tahran-riyad-rekabetinin-etkisi-zakzaki-hareketi-۳۵۰۱۹۳۵>
  - Toprak, K. (۲۰۱۹, ۲۷ Haziran). Suud-İran Rekabetinin Yeni Mahalli: Nijerya. Anadolu Ajansı, ۰۱, ۰۱, ۲۰۲۱ tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/suud-iran-rekabetinin-yeni-mahalli-nijerya/۱۵۱۷۱۷۴>
  - Zenn J. Nigerian al-Qaedaism. (ty). ۱۹, ۱۲, ۲۰۲۰ tarihinde <https://www.hudson.org/content/research/attachments/attachment/۱۳۹۲/zenn.pdf>
  - Zenn, J. (۲۰۱۳, Ekim). The Islamic Movement and Iranian Intelligence Activities in Nigeria. ۲۴, ۱۲, ۲۰۲۰ tarihinde <https://ctc.usma.edu/the-islamic-movement-and-iranian-intelligence-activities-in-nigeria>

The impact of the Islamic Revolution of Iran on the creation and activity of the Islamic Movement in Nigeria

Abstract:

The political and religious transformations in Nigeria, particularly with the rise of the Islamic Movement led by Sheikh Ibrahim Yaqub al-Zakzaky, reflect a unique dynamism in the socio-religious status of the country's Shia community. This study adopts a historical-analytical approach to explore the emergence, expansion, and challenges faced by the Islamic Movement of Nigeria, highlighting the pivotal role of Sheikh al-Zakzaky since the ۱۹۸۰s. Given the undeniable influence of the ۱۹۷۹ Islamic Revolution in Iran on strengthening Shia identity in Nigeria, the article investigates the connection between the spread of Shiism and the soft power of the Islamic Republic of Iran through its cultural, educational, and ideological support. It further examines the tensions and confrontations between this movement and other Islamic factions in Nigeria, particularly Salafis and Sufis, framing them as methodological and discursive conflicts. Ultimately, the article aims to clarify the social and intellectual foundations of Nigerian Shia identity and to shed light on Iran's role in reshaping religious identity among segments of the Nigerian Muslim population.

Keywords: Nigeria, Shiism, Sheikh Ibrahim al-Zakzaky, Iran's soft power, Islamic Movement.